

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK:343.98

Primljeno: 25.10.2015.

doc. dr. sc. Oliver Lajić,
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

prof. dr. sc. Aleksandra Dickov,
Klinički centar Vojvodine, Novi Sad

PRIKUPLJANJE OBAVEŠTENJA OD KORISNIKA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI

APSTRAKT:

U teoriji se ne gleda blagonaklono na vrednost obaveštenja prikupljenih od korisnika psihoaktivnih supstanci, s obzirom da se njihov iskaz, zbog specifičnog psihofizičkog stanja organizma zavisnika i drugih okolnosti vezanih za specifičan kriminalni milje s kojim ova lica imaju svakodnevni kontakt, uglavnom označava nepouzdanim. Autori su nastojali da ovu pretpostavku provere empirijskim istraživanjem. Naime, anketiranjem više od 100 zavisnika koji su bili privođeni u policijske prostorije, nastojali su da saznaju da li su i u kojoj meri policijski službenici nastojali da od njih prikupe obaveštenja, na šta su se ona odnosila, kao i spremnost ovih lica za davanje iskaza, odnosno stepen istinitosti u iskazivanju, kao i druge aspekte tokom boravka u policijskim prostorijama, poput njihovog viđenja poštovanja integriteta ispitanika i sl. S druge strane, putem intervjua istraživani su i stavovi kriminalističkih policajaca vezani za vrednost i verodostojnost iskaza dobijenih od strane korisnika psihoaktivnih supstanci, kako bi se ustanovilo da li se u praktičnom postupanju potvrđuje s početka izneta hipoteza.

Ključne reči: prikupljanje obaveštenja, kriminalistički intervju, korisnici psihoaktivnih supstanci, kriminalistička policija, policija

1. UVOD

U današnje vreme gotovo da nema društva u savremenom svetu koje nije pogođeno problemom narkomanije i narkokriminala. U pitanju su globalni i nacionalni fenomeni. Najnovije procene Ujedinjenih nacija pokazuju da je u 2012. godini oko 243 miliona ljudi (oko 0,52% svetske populacije starosti od 18 do 65 godina) koristilo neku od ilegalnih psihoaktivnih supstanci, uglavnom iz grupe kanabinoida, opioida, kokaina ili stimulansa iz reda amfetamina (UN, 2014: 1). Pored štetnih posledica koje zloupotreba narkotika i aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa proizvode na nacionalnim nivoima, a koje se ogledaju u destabilizaciji vlada i finansijskih tržišta, korupciji javnih zvaničnika i povećanju društvenih troškova za zdravstvo (Savet Evrope, 2006: 21). Ilustracije radi, treba pomenuti da je prevalenca obolelih od HIV-a među populacijom intravenoznih uživalaca narkotika 22 puta veća u odnosu na opštu populaciju, a u pojedinim zemljama čak i do 50 puta veća (UN, 2014: 6). Zbog ogromnog ekonomskog potencijala trgovina narkoticima predstavlja i globalnu pretnju, vrlo često povezanu s terorizmom, najvećim izazovom današnjice u pogledu globalne stabilnosti i bezbednosti. Procenjuje se od strane inostranih eksperata da čak 95% prihoda, koji se na svetskom nivou ostvaruju nelegalnom trgovinom drogama, otpada na finansiranje terorističkih organizacija i mreža (Vlada RH, 2005: 149).

Kriminal se gotovo uvek pominje u kontekstu droga. Profitabilnost nelegalne trgovine narkoticima predstavlja jedan od ključnih faktora primamljivosti za lica iz kriminalnih miljea. Nelegalna trgovina narkoticima podrazumeva aktivnosti dobro opremljenih i organizovanih kriminalnih grupa transnacionalnog karaktera, koje svakodnevno usavršavaju metode delovanja i prate tehnički i tehnološki razvoj, koristeći njegove pogodnosti i usvajajući ih u metodama vlastitog kriminalnog delovanja (Lajić, Ivanović, 2009: 170). Teško je govoriti o globalnom trendu u vezi krijumčarenja droga, s obzirom da on zavisi od vrste droge koja je u pitanju i uspostavljenih kanala snabdevanja u pojedinim regionima (UN, 2014: XII), ali je očigledno da je u 2012. godini na globalnom nivou zabeležen trend porasta broja krivičnih dela vezanih za krijumčarenje narkotika, nakon relativno mirnog perioda od 2003. do 2007. godine, trenda rasta od 2008. do 2010. i smanjenja broja dela u 2011. godini (v: UN, 2014: 20). U svakom slučaju, kako je već pomenuto, ovde se radi o ogromnim nelegalnim zaradama, s obzirom da se još početkom ovog milenijuma govorilo o profitu u visini 300 do 500 milijardi američkih dolara godišnje. Ovi podaci stavljaju međunarodnu trgovinu narkoticima na drugo mesto po visini ostvarenih prihoda, odmah iza međunarodne trgovine oružjem (Mc Conville, 2000: 76).

Ne bi trebalo zanemariti i sekundarni kriminal korisnika psihoaktivnih supstanci, pri čemu sprovedena istraživanja o međuzavisnosti narkomanije i kriminala uglavnom potvrđuju značajne korelacije. Povezanost zloupotrebe droga i kriminala nesumnjivo jednim delom proizlazi i iz prirode i složenosti

same narkomanije, koja je istovremeno i bolest ličnosti i sociopatološka pojava izraženog kriminogenog dejstva (Marinković, 2004: 313-314). Glavni zaključak istraživanja koje je trajalo skoro tri decenije, o odnosu između korišćenja droga i kriminala, bio je da postoji očigledno značajan odnos između ova dva fenomena (Mc Bride et al, 2002: 5). Naime, pomenuta istraživanja ukazuju na povećanu upotrebu droga među uhapšenima, visok nivo kriminalnog ponašanja među korisnicima droga, i visok stepen korelacije između korišćenja droga i kriminala u opštoj populaciji, uz značajne razlike u ovom odnosu u zavisnosti od vrste droge i vrste kriminala.

S policijske tačke gledišta, preciznije rečno u središtu interesovanja specijalizovanih službi kriminalističke policije, u prvom redu je narkokriminal. Narkomanija, koju pojedini autori nazivaju i nus-produktom narkokriminala (Modly, 2002: 324), odnosno negativna društvena pojava koja proizlazi iz narkokriminala i povratno utiče na njega u smislu obezbeđenja tržišta, zauzima malo policijske pažnje i uglavnom je prepuštena zdravstvenim i socijalnim radnicima. Uprkos tome, priroda delatnosti obe strane čini da su susreti između narkomana i sitnih dilera, s jedne, i policajaca s druge strane, dosta česti. Oni proističu iz činjenice da je trgovina narkoticima nelegalni konsensualni ugovorni odnos prodavca i kupca, gde je za obezbeđenje dokaza policiji i drugim relevantnim subjektima neophodno prisustvo obe strane, i kupca i prodavca. Kako su u pitanju poslednji u lancu trgovine, dakle neposredni potrošači, trgovina o kojoj je ovde reč na najnižem je nivou, svakodnevna i vrlo raširena. Drugi osnov po kojem dolazi do kontakta između konzumenata droga i policije jeste izvršenje krivičnih dela iz sfere sekundarnog narkokriminala.

S obzirom na opisanu raširenost narkomanije i narkokriminala, kao i na činjenicu da oko 60 do 70% pojedinih oblika imovinskog kriminala vrše lica iz ovog miljea (Lajić, Ivanović, 2009: 172; Vasić, 2001: 495), nesumnjivo je za kriminalističko postupanje značajan i obim informacija koje mogu dobiti od pomenute kategorije lica, njihov kvalitet, domet i pouzdanost. Namera nam je da, predstavljajući rezultate istraživanja do kojih smo došli ukažemo na osnovne karakteristike iskaza korisnika psihoaktivnih supstanci, posmatrajući ih kroz prizmu njihove ličnosti i situacionih okolnosti.

2. MATERIJAL I METOD RADA

Rad je rezultat rada na projektu "Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija", kojeg, pod pokroviteljstvom Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 179045), realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu (2011–2014), kao i rada na projektu "Kriminalitet u Srbiji i instrumenti državne reakcije", koji finansira i realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu, ciklus naučnih

istraživanja 2015-2019. godina. Ovim istraživanje, sprovedenim tokom leta 2015. godine obuhvaćeno je 137 korisnika psihoaktivnih supstanci, koji su podvrgnuti supstitutivnoj terapiji metadonom (MMT), u sklopu redovnih aktivnosti Metadonskog centra u okviru Kliničkog centra Vojvodine. Istraživanje je sprovedeno u formi strukturirane ankete, sa višestrukim izborom i otvorenim pitanjima. Osim podataka o polu, starosti, završenoj školi i zanimanju, ispitanici su navodili i "staž" konzumiranja psihoaktivnih supstanci (PAS). Sledeće pitanje bilo je eliminaciono. Naime, ono se odnosilo na iskustvo u pogledu privođenja u policijske prostorije. Ukoliko je ispitanik odgovorio da nikada nije bio privođen, on ne bi dalje popunjavao anketu, s obzirom da nije stekao iskustva relevantna za ovo istraživanje, te takav anketni list nije ulazio u proces dalje analitičke obrade. Prilikom anketiranja primenjen je metod slučajnog uzorka, s obzirom da su anketni listovi deljeni svim ispitanicima po redosledu njihovog pojavljivanja u Metadonskom centru. Nakon inicijalnog popunjavanja 137 listova došlo se do ukupno 100 listova popunjenih od strane ispitanika s prethodnim iskustvom u pogledu privođenja i kasnijeg davanja obaveštenja policiji.

Ostala pitanja odnosila su se na broj i osnov privođenja, tretman od strane policijskog osoblja za vreme boravka u njihovim prostorijama, kao i poštovanje osnovnih ljudskih prava, u prvom redu prava na prisustvo advokata, sadržinu traženih informacija, spremnost i iskrenost tokom davanja obaveštenja, stepen poverenja u policiju i ostale organe krivičnopravne represije, kao i broj ranijih osuda. Tokom obrade anketnih listova korišćeni su deskriptivni statistički metod i metod korelacije.

Drugi deo istraživanja obuhvatio je pribavljanje stavova kriminalističkih policajaca o prikupljanju informacija relevantnih za kriminalistički rad, od korisnika psihoaktivnih supstanci, kako bi se ocenilo kako na ovu populaciju i vrednost pribavljenih iskaza gledaju korisnici informacija. U ovom slučaju radilo se o kvalitativnom istraživanju sprovedenom intervjuisanjem deset kriminalističkih policajaca. Pored tehničkih detalja razgovora (godine iskustva na ovim poslovima, završena škola i sl.) teme su se odnosile na subjektivni doživljaj ličnosti korisnika PAS, policijsko viđenje tretmana korisnika PAS u policijskim prostorijama, procenu relevantnosti, tačnosti i upotrebne vrednosti pribavljenih informacija, faktore koji utiču na tačnosti datih informacija i policijsko viđenje statusa korisnika PAS u kriminalnom miljeu. Neki od rezultata dobijenih na ovaj način dati su u delu pod naslovom "diskusija", kako bi upotpunili sliku dobijenu kvantitativnim istraživanjem stavova korisnika PAS.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Po pitanju pola, uzorak je išao znatno u korist muškaraca, u odnosu 90:10. Najmlađi ispitanici imali su 24 godine, a najstariji 55. Prosečna starost ispitanika iznosila je oko 35 godina, pri čemu je starost 72% ispitanika bila u rasponu od

29 do 40 godina. U obrazovnoj strukturi najzastupljeniji su bili ispitanici sa završenom zanatskom školom (41%), srednjom školom u četverogodišnjem trajanju (30%) i osnovnom (20%) školom. Samo jedan ispitanik (1%) imao je obrazovanje V stepena stručne spreme, a najmanji broj imao je više (3%) i visoko obrazovanje (5%).

Vremenski period korišćenja psihoaktivnih supstanci (PAS) kretao se od jedne do 35 godina, pri čemu je srednja vrednost iznosila 13,67 ($\sigma=7,07$). Ako ovaj podatak uporedimo s podatkom o prosečnoj starosti ispitanika u vreme anketiranja (35,14; $\sigma=6,41$), proizlazi da je tipičan ispitanik iz ovog istraživanja počeo sa korišćenjem PAS kada je imao 21 i po godinu. Analiza metodom *Pearson*-ove linearne korelacije pokazuje da postoji statistički značajna korelacija visokog nivoa između starosti ispitanika i dužine vremena korišćenja PAS ($r=0,6$; $n=100$; $p<0,0005$).

Kao što je navedeno pod prethodnim naslovom, svi ispitanici su barem jednom bili privođeni u policijske prostorije radi davanja iskaza. Samo jedno ovakvo iskustvo u dosadašnjem životu imalo je 16% ispitanika, dva puta je bilo u prilici da daje iskaz u policiji 10% ispitanika, tri puta 11%, četiri puta 6% ispitanika, dok je pet ili više puta to učinilo 57% anketiranih. Ispitanici su mogli da zaokruže jednu ili više od ponuđenih opcija u pogledu okolnosti zbog kojih su bili privođeni, s obzirom da je većina privođenja više puta, a i zbog činjenice da je i samo jedno privođenje moglo rezultirati prikupljanjem obaveštenja po više osnova. Ispitanici su u proseku zaokruživali 2,7 odgovora. Na vrhu liste povoda nalazi se sumnjičenje za izvršenje krivičnog dela ili prekršaja (61), zatim sledi sumnjičenje za posedovanje narkotika (38), kupovinu (33) i prodaju narkotika (28). Ispitanici su u 27 slučajeva naveli da je osnov za privođenje bio boravak u društvu osobe koja je sumnjičena za kupovinu ili prodaju narkotika, dok su u 40 slučajeva naveli da je u pitanju bio neki drugi razlog koji nije bio naveden na listi ponuđenih odgovora.

Sledeći set pitanja odnosio se na odnos policijskih službenika prema ispitanicima i njihov tretman tokom boravka u policijskim prostorijama. Upitani da ocene opšti tretman od strane policijskih službenika tokom boravka u policiji i tokom pribavljanja informacija ocenama od 1 do 5 (pri čemu je 1 loš, 3 neutralan, a 5 odličan), više od $\frac{3}{4}$ ispitanika opredelilo se za ocene ispod neutralnih. Naime, ocenu 1 dalo je čak 46% ispitanika, a ocenu 2 još 30%. Neutralnu ocenu po ovom pitanju dalo je 15%, vrlo dobru 6% i odličnu svega 3% ispitanika. Prosečna ocena vezana za tretman od strane policije iznosila je 1,9 ($\sigma=1,06$). Na prethodno postavljeno pitanje nadovezivalo se pitanje u vezi prisustva advokata tokom boravka u policijskim prostorijama. U tom pogledu, nešto više od polovine ispitanika (52%) navelo je da je tražilo prisustvo advokata. Od toga su 33 lica (63%) ostvarila to pravo, dok je 19 lica (37%) navelo da im pravo na prisustvo advokata nije bilo omogućeno.

Nakon pitanja o tretmanu sledila su pitanja o prirodi informacija koje su zanimale policijske službenike. Skoro 9/10 ispitanika (89%) iskazalo je da je policija osim ličnih podataka htela od njih da prikupi i neke druge informacije. Ispitanici su u proseku dali 2,3 odgovora. U gotovo identičnom broju slučajeva te informacije odnosile su se na kupovinu, prodaju ili držanje droga od strane nekog drugog lica (53), vršenje nekog drugog krivičnog dela od strane nekog drugog lica (53) i na neke druge informacije, koje nisu bile obuhvaćene anketnim listom (54). S druge strane, broj datih odgovora kada je u pitanju bila kupovina, prodaja ili držanje narkotika od strane ispitanika, ili izvršenje nekog drugog krivičnog dela od strane ispitanika, bio je na približno istom nivou (34 odnosno 36).

Spremnost na davanje odgovora prilikom boravka u policijskim prostorijama bila je na vrlo niskom nivou. Naime, kada se uzme da je 11% ispitanika reklo da od njih nisu tražene dodatne informacije, većina preostalih nije bila spremna da daje informacije (45%), odnosno bila je spremna da ih saopšti u minimalnom obimu (24%). Samo je 14% ispitanika bilo raspoloženo da da informacije koje su od njih tražene u punom obimu, a 6% i da ih dodatno obrazloži. Usko vezano za pitanje spremnosti za davanje informacija jeste i iskrenost tom prilikom. U tom pogledu može se primetiti zanimljiva pojava. Naime, osim 11% prethodno pomenutih ispitanika koji nisu bili pitani da iskazuju, još 45% anketiranih je preskočilo davanje odgovora na ovo pitanje u anketnom listu, odnosno nisu zaokružili niti jednu od ponuđenih opcija, tako da je samo 44% ispitanika dalo samoprocenu istinitosti tokom iskazivanja. Osim toga, niti jedan od ispitanika nije izjavio da je njegov iskaz bio u potpunosti lažan. Da je iskaz bio uglavnom lažan reklo je 7%, a uglavnom istinit 21% ispitanika. Samo 16% ispitanika ocenilo je svoj iskaz pred policijom kao u potpunosti istinit.

Prilikom popunjavanja ove ankete ispitanici su imali mogućnost i da se izjasne u koga od organa krivičnopravne represije imaju najviše poverenja. Na prvom mestu u tom pogledu našao se sudija za prethodni postupak, sa poverenjem trećine ispitanika (33%), dok policija i tužilaštvo očigledno "ne odišu" poverenjem za ovu kategoriju ispitanika, imajući u vidu da je poverenje u ove državne organe iskazalo svega 9% odnosno 12% ispitanika. Ipak, ubedljivo najveći broj ispitanika (46%) izjasnio se da nema poverenja ni u jednog od prethodno nabrojanih subjekata.

Na kraju, ispitanici su bili upitani da navedu da li su prethodno bili osuđivani i koliko puta. Nešto manje od trećine (31%) navelo je da nisu bili osuđivani, dok je oko petine (22%) osuđivano samo jednom. Poređano po broju osuda, slede ispitanici koji su osuđivani dva puta (13%), tri puta (12%), četiri puta (8%), pet puta (5%), šest puta (4%), sedam puta (3%) i osam puta (2%). Primena metode Pearson-ove linerane korelacije pokazuje da postoji statistički značajna veza srednje jačine između broja privođenja i broja kasnijih osuda ispitanika ($r=0,448$; $n=100$, $p<0,0005$). Ostali parametri, poput godina starosti i vremena prethodnog korišćenja supstanci, nisu pokazali statistički značaj u tom pogledu.

4. **DISKUSIJA**

U uzorku koji je poslužio kao osnov ovog istraživanja zastupljenost muškaraca bila je ubedljiva, odnosno 90:10. Kada se posmatra raspodela uzorka po polu u okviru opšte populacije korisnika psihoaktivnih supstanci situacija je dosta slična. Naime, daleko veći broj korisnika ilegalnih PAS je iz redova muškaraca. Prema najnovijim istraživanja o korišćenju psihoaktivnih supstanci u Srbiji, upotreba ilegalnih droga u prethodnom jednogodišnjem periodu zabeležena je kod 2,7% muškaraca i 0,7% žena starosti od 18 do 64 godine (Kilibarda i sar., 2014: 10). Razloge za takvo statističko stanje trebalo bi tražiti i u činjenici da se žene nešto ređe obraćaju za pomoć nadležnim institucijama.

U rezultatima istraživanja pomenuto je da je najmlađi ispitanik imao 24 godine, najstariji 55, a da je prosečna starost ispitanika iznosila nešto više od 35 godina ($\sigma=6,41$). Starost preko 70% ispitanika bila je u rasponu od 29 do 40 godina. Pri tome treba imati u vidu da se radi o licima koja su za sobom imali dugogodišnje iskustvo u korišćenju PAS (u proseku više od 13 godina), te da ulazak u svet narkomanije i narkokriminala započinje znatno ranije, najčešće još u vreme maloletnosti. Kako zapaža Ilić, ranije su korisnici pripadali višim socijalnim slojevima, dok ih je sada ih je najviše iz srednjeg i nižeg sloja (Ilić, 2004: 73). U tom kontekstu može se posmatrati i obrazovna struktura, u kojoj preovladava osnovnoškolsko i zanatsko obrazovanje (50%), uz drugu veću skupinu, koju čine ispitanici sa završenom srednjom školom u četverogodišnjem trajanju (41%), dok ispitanici sa višim nivoima obrazovanja čine svega (9%).

Rezultati istraživanja pokazuju da je većina korisnika PAS imalo bogato iskustvo u kontaktima s policijskim aparatom. Naime, svega 16% ispitanika imalo je samo jedno takvo iskustvo, dok je ogromna većina bila više puta privođena u policijske prostorije. Štaviše, veći deo ispitanika, čak skoro 3/5 (57%), bilo je privođeno pet ili više puta. Ovaj podatak lako je prihvatiti ako se ima u vidu da se život korisnika PAS često kreće u začaranom krugu, koji s krivičnopravne tačke gledišta vrlo često obuhvata privođenje u policiju, ponekad i zadržavanje i(li) pritvaranje, a zatim suđenje i izvršenje sankcije zavodskog tipa. Najčešće sledi povratak na ulicu, gde se, usled nedovoljnog uključenja u društvenu zajednicu i vrlo često neizlečene bolesti zavisnosti, vraća u sredinu korisnika PAS, koja ga jedina prihvata, što opet vodi u kriminalnu zonu i susrete s policijom i pravosuđem, i tako u krug. U prilog iznetom govori i prisutnost osuđivanih ispitanika na nivou većem od 2/3, tačnije 69%.

Ukoliko se detaljnije analiziraju povodi za privođenje u policijske prostorije, vidi se da se najčešći razlog odnosi na izvršenje krivičnog dela ili prekršaja koji nisu vezani za posedovanje ili trgovinu narkoticima. Ovakav nalaz istraživanja može potkrepiti u uvodu pomenuti stav stručnjaka koji uobičajeno navode da se korisnici psihoaktivnih supstanci javljaju kao učinioci pojedinih formi imovinskog kriminala u oko 60% do 70% slučajeva. Nakon toga slede

osnovi vezani za posedovanje i trgovinu narkoticima. Rezultat prema kojem se u približno istom broju slučajeva kao osnov za privođenje nalaze sumnjičenje za posedovanje narkotika i kupovinu i prodaju narkotika, relativno je lako objasniti ako se ima u vidu da je već i samo posedovanje narkotika krivično delo, te da je svaki korisnik psihoaktivne supstance *de facto* i izvršilac krivičnog dela i potencijalni prodavac, te da se ove uloge vrlo često prepliću u datom miljeu. Takođe, radi se o aktivnostima koje često imaju "grupni" karakter pa, saglasno tome, na približno istom nivou bio je i osnov za privođenje koji se pronalazi u boravku u društvu osobe koja je sumnjičena za kupovinu ili prodaju narkotika. Redosled prikazanih aktivnosti na izvestan način oslikava i opštu rasprostranjenost ove vrste nelegalnih aktivnosti u svakodnevnom životu, pri čemu se najčešće statistički gledano otkriva imovinski kriminal zavisnika, a potom držanje, kupovina i prodaja narkotika.

U pogledu ocene opšteg tretmana ispitanika od strane policije za vreme boravka u policijskim prostorijama može se primetiti izrazito negativna percepcija ispitanika. Naime, skoro polovina (46%) negativno je ocenila tretman od strane policajaca, dok se još 30% o tretmanu se izjasnila ocenom 2. Ocenom 3 ovaj tretman je ocenilo svega 15%, a vrlo dobrim i odličnim ocenama svega 9%. Razloge za ovakav stav treba tražiti u dve činjenice. Prvo, radi se o policiji, subjektu čiji pripadnici mogu postati direktan "uzrok" nelagodnosti u vidu privođenja, ispitivanja o činjenicama koje su za korisnika neprijatne, ulaska u apstinencijalnu krizu (ukoliko im bude određena mera zadržavanja) i sl. Pošto se ni u ovom, kao ni u bilo kom drugom istraživanju ne može u potpunosti isključiti subjektivnost ispitanika, time se ne može izbeći ni mogućnost da ova "konfrontiranost" interesa pretoči u brojčani ekvivalent ocene tretmana. Osim toga, može se reći da je policija u očima korisnika PAS viđena kao oličenje sistema, koji je "očigledno zatajio" u njihovom slučaju, što je na neki način potkrepljeno podatkom da skoro polovina ispitanika nema poverenja ni u jedan od organa krivičnopravne represije. Štaviše, najmanje je poverenja u policiju i tužilaštvo (9% i 12%), dok je na listi ponuđenih odgovora nešto bolje pozicioniran sudija za prethodni postupak, koji ima poverenje jedne trećine ispitanika.

S druge strane, čini se da niske ocene jednim delom mogu imati i utemeljenje u realnosti, s obzirom da je generalni stav intervjuisanih pripadnika kriminalističke policije bio da korisnici PAS imaju bolji tretman u okviru ove organizacione jedinice policije, u odnosu na druge policijske jedinice, pre svega uniformisanu policiju. Ipak, pripadnici kriminalističke policije su apostrofirali činjenicu da se u oba slučaja radi o postupanju koje je u skladu sa zakonom, s tim što se u njihovom slučaju radi o nešto višem nivou senzibiliteta za potrebe ove kategorije lica, koje se mogu reflektovati kroz činjenje sitnih ustupaka, što obično "relaksira atmosferu" i čini je podnošljivijom za privedene korisnike PAS. Za razliku od toga, postupanje drugonavedenih kreće se više u okvirima krutih zakonskih normi, te bi se i ova distinkcija, sasvim sigurno, mogla odraziti

i na različito viđenje stanja da su ispitanici bili u mogućnosti da posebno ocenjuju ova dva policijska entiteta.

Na prethodno postavljeno pitanje nadovezivalo se pitanje u vezi prisustva advokata tokom boravka u policijskim prostorijama. Kako je prethodno izneto, nešto više od polovine ispitanika (52%) navelo je da je tražilo prisustvo advokata, od čega su 33 lica (63%) ostvarila to pravo, dok je 19 lica (37%) navelo da im pravo na prisustvo advokata nije bilo omogućeno. Ovde bi trebalo imati u vidu da pravo na prisustvo advokata prilikom boravka građana i osumnjičenih lica u policiji uvedeno u srpsko pravo krivičnoprocesnim zakonodavstvom iz 2001. godine. S druge strane, prilikom sprovođenja ovog istraživanja nisu bili postavljeni striktni vremenski okviri u pogledu iskustava korisnika, tako da iskustva ispitanika datiraju i od pre tog vremena. Time bi se time verovatno mogla i objasniti nesrazmera u broju zahtevanih slučajeva prisustva advokata i broju slučajeva u kojima je to pravo i omogućeno za privedenog ispitanika.

Sudeći po rezultatima istraživanja, policija je vrlo zainteresovana za pribavljanje informacija od pomenute kategorije lica, uprkos načelno slabom poverenju u dobijene podatke, o čemu će kasnije biti više govora. Skoro 9/10 ispitanika (89%) iskazalo je da su pripadnici policije hteli da osim ličnih podataka od njih prikupe i neke druge informacije. Informacije koje su ispitanici pružali odnosile su se u gotovo identičnom broju slučajeva na kupovinu, prodaju ili držanje droga od strane *nekog drugog* lica (53), vršenje nekog drugog krivičnog dela od strane *nekog drugog* lica (53) i na neke druge informacije, koje nisu bile obuhvaćene anketnim listom (54). S druge strane, broj datih odgovora kada je u pitanju bila kupovina, prodaja ili držanje narkotika od strane *ispitanika*, ili izvršenje nekog drugog krivičnog dela od strane *ispitanika*, bio je na za trećinu nižem nivou (34 odnosno 36).

Kao što se vidi iz iznetog, iskazivanje o aktivnostima drugih nominalno je učestalije nego kada su u pitanju vlastite nedozvoljene aktivnosti. Moguće je da ispitanici svesno "puštaju vodu na tuđu vodenicu" izbegavajući neprijatnost suočavanja sa vlastitim nezakonitim delovanjem. U svakom slučaju, izvesno je da se u pozadini nalazi psihološki mehanizam bekstva od neprijatnosti, koji nije odlika samo korisnika PAS, nego i opšte populacije. Međutim, kada se radi o ovoj grupi, osim snižavanja nivoa nelagodnosti, oni na ovaj način pokušavaju da se zaštite i od samoinkriminacije.

U usku vezu sa mogućnošću samoinkriminacije može se dovesti i sledeća okolnost iz istraživanja koja se odnosi na *spremnost* ispitanika da da odgovore na pitanja postavljena tokom boravka u policijskim prostorijama, kao i samoprocena *iskrenosti* tokom iskazivanja. Spremnost na iskazivanje bila je na vrlo niskom nivou. Kada se uzme u obzir da od 11% ispitanika nisu tražene dodatne informacije, polovina preostalih (45% ukupnog uzorka) nije bila spremna da daje informacije, na šta se nadovezuje četvrtina ispitanika sa spremnošću na iskazivanja u minimalnom obimu. Samo je petina ispitanika htela da pruži

informacije koje su do njih tražene u punom dijapazonu. Što se tiče iskrenosti upečatljiv je izostanak odgovora kod zahteva za samoprocenom vlastitog iskaza u policiji, kod čak 45% ispitanika, kao i činjenica da nijedan od ispitanika nije izjavio da je njegov iskaz bio u potpunosti lažan.

Naravno, iskustvena saznanja kriminalističkih policajaca u pogledu istinitosti iskaza korisnika PAS dosta distoniraju u odnosu na prethodno saopštene rezultate. Prema njihovom mišljenju, iskaze korisnika PAS ne treba *a priori* odbacivati kao neistinite, ali je evidentno da se procenat istinitih informacija kreće na relativno niskom nivou, do 20%. Naravno, istinitost zavisi od značaja informacija o kojima je reč. Ukoliko je u pitanju razgovor o opštim tendencijama na lokalnom narkotržištu, ili o notornoj aktivnosti pojedinih lica na nižim nivoima kriminalnog okruženja, onda se istinitost može kretati i do nivoa od 100%. Međutim, ukoliko se radi o inkriminišućim informacijama koje su usko vezane za određeno lice i koje su po svojoj prirodi takve da mogu dovesti do iniciranja kriminalističke istrage ili eventualnog svedočenja u kasnijem sudskom postupku, po pravilu će doći do odricanja posedovanja bilo kakvih saznanja ili do lažnog iskazivanja. Laž, kako primećuje Petrović, predstavlja široko rasprostranjen vid komunikacije u populaciji korisnika PAS. Ona u početku najčešće ima defanzivan karakter, a kasnije postaje funkcionalno nezavisna i često primenjivana u novoj ili nepoznatoj sredini. (Petrović, 2003: 82).

Pored mogućnosti samoinkriminacije, kao jedan od ključnih faktora koji dovode do odbijanja davanja iskaza ili lažnog iskazivanja može se navesti strah. Naime, u policijskoj praksi zabeleženi su slučajevi psihičkog i fizičkog maltretiranja lica za koja se sumnjalo da su policiji dali iskaze koji su doveli do lišenja slobode pojedinih dilera. Pri tome, strah ne mora biti izgledan i zasnivati se na ranije upućenim pretnjama, dovoljna je i samopredstava o takvoj mogućnosti, što predstavlja, zapravo, vid autocenzure. Oblici primenjenog nasilja su različiti, od ozbiljnih verbalnih pretnji, preko nanošenja telesnih povreda, do upotrebe vatrenog oružja u cilju zastrašivanja ili telesnog povređivanja. Imajući u vidu ovakve scenarije, korisnici PAS se po pravilu povlače u sebe i nastoje da izbegnu davanje inkriminišućih informacija. Dobijeni rezultati govore u prilog prethodno pomenute slabe spremnosti ispitanika na iskazivanje u policiji.

Bukelić govori o sprezi prodavca i kupca droge kao o "kriminalu bez žrtava", u kojem oba imaju koristi, što ovu vrstu kriminala čini bogatim, neiscrpnim i kreativnim modelom kriminalnog ponašanja (Bukelić, 1998: 295). Ova činjenica, kao i potencijal narkokriminala da generiše ostale vidove kriminala, najčešće imovinski, ostavlja traga i u statističkom smislu. Tako, svega nešto manje od jedne trećine ispitanika nije bilo osuđivano u prethodnom periodu, dok 69% jeste. Najveći broj osuđivanih ispitanika imao je to iskustvo samo jednom (22%). U ispitivanom uzorku uočeno je da se smanjuje broj ispitanika s porastom broja osuđivanja, tako da bi grafički prikaz navedenih vrednosti bio piramidalnog oblika.

5. ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja pokazuju da je većina korisnika PAS imalo bogato iskustvo u kontaktima s policijskim aparatom. Naime, svega 16% ispitanika imalo je samo jedno takvo iskustvo, dok je ogromna većina bila više puta privođena u policijske prostorije. Štaviše, veći deo ispitanika od skoro 3/5 (57%), bio je privođen pet ili više puta. Radi se o nižim i srednjim socijalnim slojevima, u kojem dominira osnovnoškolsko i zanatsko obrazovanje, dok polna struktura uzorka ide u znatnom obimu u korist muškaraca. Takođe, radi se o uglavnom osuđivanoj populaciji, s obzirom da je više od dve trećine ispitanika osuđivano jednom ili više puta.

Osnovi za privođenje korisnika PAS u policijske prostorije se mogu svrstati u nekoliko glavnih kategorija, pri čemu se najčešće pojavljuje vršenje nekog krivičnog dela ili prekršaja, nakon čega slede nelegalne aktivnosti povezane sa narkoticima, kao što su držanje, kupovina i prodaja. Redosled navođenja ovih aktivnosti po zastupljenosti na izvestan način oslikava i opštu rasprostranjenost ove vrste nelegalnih aktivnosti u svakodnevnom životu, pri čemu se najčešće, statistički gledano, otkriva imovinski kriminal zavisnika, a potom držanje, kupovina i prodaja narkotika.

Ispitanici neblagonaklono gledaju na policiju, pa i na ostale organe krivičnopravne represije. Ova sukobljenost mogla bi se u prvom redu zasnivati na činjenici o direktno suprotstavljenim interesima korisnika PAS i policije, pri čemu se na policiju gleda kao na nekog ko suočava ova lica sa realnošću, koja je po pravilu neprijatna i za korisnike nepovoljna, sa mogućnošću progrediranja u teža fizički bolna stanja, poput apstinencijalnog sindroma u slučaju dužih formi lišenja slobode. U skladu s tim, i ocena tretmana ispitanika od strane policije nalazi se ispod 2, na skali od 1 do 5, a ni ostali subjekti ne stoje mnogo bolje, s obzirom da se ova populacija odredila kao generalno nepoverljiva prema prethodno pomenutim institucijama sistema.

Po pravilu, korisnici PAS supstanci nerado iskazuju o stvarima koje su vezane za konkretne kriminalne aktivnosti, naročito vlastite, ali će vrlo rado pričati o opštim temama ili o prilikama na lokalnom narkotržištu, bez ulaženja u detalje vezane za aktivnosti konkretnih osoba, ukoliko te činjenice već nisu notorne. U tom smislu i rezultati istraživanja govore da polovina ispitivanih nije bilo raspoloženo da u policiji odgovara na postavljena pitanja o ovim okolnostima. Indikativno je i da je skoro polovina ispitivanih odbilo da se izjasni o istinitosti datih informacija, dok je izuzetno mali broj, svega petina, ocenio svoj iskaz kao uglavnom istinit, a samo jedna šestina kao u potpunosti istinit.

Osim upitne istinitosti, iskaz korisnika PAS mogao bi se oceniti kao malo pouzdan, s obzirom da se broj upotrebljivih i tačnih informacija o konkretnim licima i događajima kreće uglavnom na nivou ispod 20%.

Pored rizika od samoinkriminacije, značajnu ulogu u spremnosti na iskazivanje i istinitosti datih informacija ima i strah od osвете kriminalnih organizacija.

LITERATURA:

1. Savet Evrope (2006). *Izveštaj o stanju organizovanog i privrednog kriminala u Jugoistočnoj Evropi*. Strazbur: Savet Evrope
2. United Nations (2014). *World drug report 2014*. New York: UNODC Vienna.
3. Vlada Republike Hrvatske (2005). *Izvešće o provedbi nacionalne strategije suzbijanja zlouporabe opojnih droga Republike Hrvatske u 2004. godini*. Zagreb: Ured za suzbijanje zlorabe opojnih droga.
4. Bukelić, J. (1998). *Droga – mit ili bolest*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. Mc Bride, D. C., Vander Waal, C. J., Terry-Mc Elrath, Y. M. (2002). The Drugs-Crime Wars: Past, Present, and Future Directions in Theory, Policy, and Program Interventions, *Enhancing Policy and Practice - The Annual Conference on Criminal Justice Research and Evaluation*.
6. Mc Conville, M. (2000). A global war on drugs: Why the United States should support the prosecution of drug traffickers in the international criminal court. *The American Criminal Law Review*, 1(37), 75-102.
7. Kilibarda, B. i sar. (2014). *Nacionalno istraživanje o stilovima života stanovništva Srbije – osnovni rezultati o korišćenju psihoaktivnih supstanci i igrama na sreću*. Beograd: Institut za javno zdravlje "Dr Milan Jovanović Batut".
8. Bukelić, J. (1998). *Droga – mit ili bolest*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
9. Ilić, B. (2004). Narkomanija mladih. *Godišnjak za psihologiju*, 3(III), 73-82.
10. Lajić, O., Ivanović, Z. (2009). Drug addiction, police and narcotic based crimes. *NBP – Journal of criminalistics and law* 2(14), 169-183.
11. Marinković, D. (2004). Narkodelikti kao težak oblik kriminala. U: *Teški oblici kriminala*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova.
12. Modly, D. (2002). Prevencija narkodelikata od strane policije, *Zbornik radova Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta*, Beograd: Policijska akademija.
13. Petrović, S. (2003). *Droga i ljudsko ponašanje*. Beograd: Partenon.
14. Popović-Čitić, B., Bukvić, L. (2014). Obaveštenost učenika osnovnih škola o različitim aspektima upotrebe droga: implikacije za planiranje edukativnih preventivnih programa. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*,

2(13), 195-211.

15. Vasić, T. (2001). Krijumčarenje opojnih droga i narkomanija u Srbiji, *Bezbednost*, 4(43), 482-524.

SUMMARY

COLLECTING INFORMATION FROM DRUG USERS

In theory, the value of the information's collected from drug users and their testimony is often generally considered as unreliable, because of the specific psychological and physical condition of addicts' body and other circumstances related to the specific crime milieu with which these persons have daily contact. The authors tried to verify this assumption in empirical research. In the research authors conducted a survey on more than then 100 addicts who were detained in the police premises to find out whether police officers and in which extent they tried to collect the information's from them, on what issue that information's were referred, as well as the willingness of these persons to give them information's, the degree of truthfulness in their statements, as well as other aspects during their stay in police premises; such as their perceptions according to the respect for their integrity etc.

On the other hand, through the conducted interview were studied also the attitudes of criminal police officers linked to the value and credibility of the statements given by drug users, to determine whether in its treatment in police practice, could be confirmed the set research hypothesis.

Keywords: collecting information, criminalistics interview, drug users, criminal police, police